

La centralitat del treball en els processos de rehabilitació social

Xavier Miranda Ruché¹

Resum

El document que a continuació es presenta pretén plasmar algunes de les reflexions sorgides durant el procés de rehabilitació laboral de persones diagnosticades amb algun tipus de trastorn mental, que es duu a terme pels professionals que componem l'Associació Salut Mental Ponent. Aquestes reflexions, a causa de la perspectiva general amb la qual han estat inspirades, poden ser extrapolades a d'altres col·lectius, objectes del treball social, i apunten a l'horitzó de la inserció laboral com a element clau en el camí cap a la integració social.

Paraules clau: Identitat, projecte vital, inserció laboral, integració.

Abstract

The document presented next intends to shape some of the personal reflections that appeared during the process of labour rehabilitation of persons diagnosed with mental illness carried out by professionals from Mental Health Association Ponent. Due to the general perspective by which those reflections have been inspired, they can be extrapolated to other collectives, objects of social work, and they aim at the horizon of labour integration as a key element on the path towards social integration.

Key words: Identity, life project, labour insertion, integration.

---

¹Treballador social i sociòleg. Associació Salut Mental Ponent. xmiranda@incorporalleida.org

Aquelles persones diagnosticades amb malaltia mental que assoleixen un lloc de treball milloren la seva malaltia, veuen reduïda la seva simptomatologia i tenen una menor freqüència d'hospitalització. Aquestes són algunes de les conclusions a les quals van arribar, farà aviat quatre dècades, un grup de psiquiatres nord-americans que van investigar sobre els efectes que té el treball² en l'evolució d'una persona amb un trastorn mental crònic.

Tot i l'evidència amb la qual se'ns presenten avui aquestes conclusions, entenc que resulta necessari, tant per als professionals que ens dediquem a la tasca d'intervenir en els processos d'integració social de col·lectius amb problemes d'exclusió social com per a les administracions públiques competents en la matèria, tenir en compte els motius (sempre variables en el temps) pels quals la consecució d'un lloc de treball és, alhora que un resultat del procés de rehabilitació integral de l'usuari, també un factor determinant del seu curs. En aquesta línia, sóc del parer d'establir en la rehabilitació laboral un valor central dins el procés de rehabilitació integral de les persones amb les quals intervenim.³

Per tal d'argumentar aquesta posició (que esdevé la tasca principal de les línies que segueixen a continuació) intentaré, més aviat d'una manera reflexiva, donar resposta a la pregunta que crec que ens hauríem

de fer a l'hora de posar-nos a dissenyar estratègies rehabilitadores per a alguns dels col·lectius objecte de les intervencions del treball social: *Per què plantejar-nos "també" l'objectiu de la inserció laboral?*⁴

Abans, però, d'iniciar l'argumentari, voldria fer un parell de consideracions. En primer lloc, m'agradaria deixar clar que les línies que segueixen a continuació no busquen assolir un discurs que legítimi la superioritat d'una intervenció sobre un altra, ni de la intervenció social per sobre de la sanitària, ni dins de la social establir una prioritat dels objectius a assolir dins del ventall d'intervencions que, a més del laboral, es puguin dur a terme: allotjament, manutenció, cura personal, relacions familiars i/o socials, recolzament personal, tutela i temps de lleure, entre d'altres. Aquestes prioritats, és obvi, dependran de l'especificitat de cada cas concret, dels recursos existents i de la interpretació i valoració que en facin els professionals de referència.

En segon lloc, i com que agafo el fil d'unes conclusions realitzades al final dels anys 60, resulta necessari tenir en consideració els canvis que s'han originat en el mercat de treball des de llavors fins ara, i que tenen com a conseqüència canvis també en la manera com el treball atorga avui identitats a les persones.⁵ Tot i que no

² Al llarg d'aquest document utilitzo el terme *treball* en un sentit ampli, és a dir, com a realització d'una activitat i com a remuneració per la realització d'aquesta (ocupació).

³ A l'hora de posar-me a escriure aquest document vaig creure oportú no limitar-me només a pensar en les persones diagnosticades amb malaltia mental, sinó que creia que en llegir-lo cada professional en podria treure algunes conclusions profitoses per al seu col·lectiu: persones amb discapacitats (físiques, psíquiques i sensorials), exreclusos, persones amb VIH, immigrants i d'altres.

⁴ Pregunta ja formulada per d'altres professionals anteriorment, com per exemple José Augusto Colís, Co-director del Centro de Rehabilitación Laboral Nueva Vida de Madrid.

⁵ Per tal d'aprofundir-hi, vegeu: AYLLÓN, M.T.; VIEYRA, A.; RUBIO, R. i REY, I. "Cambios en el mercado

m'aturaré en l'explicació, parteixo de la base que el que s'ha modificat no és tant la centralitat del treball com a element "clau" en la construcció de la identitat, sinó que més aviat el que s'ha produït ha estat una transformació en com és atorgada aquesta identitat al treballador.⁶ Aspectes com la ruptura del pacte keynesià, l'obertura als mercats neoliberals, l'aparició de les TIC, la incorporació de la dona, el valor del capital humà, la flexibilitat, la precarietat laboral i el manteniment de taxes d'atur estructurals en els països del primer món són els principals motius d'aquesta transformació.

Fetes les dues consideracions, passo a abordar la resposta a la pregunta plantejada.

El procés d'inserció laboral, així com la consecució i manteniment d'una feina, pot aportar als col·lectius objecte del treball social tot un entramat d'associacions que poden redundar de manera positiva en el seu projecte vital. Aquest entramat afecta a la persona en diferents aspectes, tot i que ho he intentat sintetitzar en aquestes tres dimensions:⁷ la **dimensió social**, la **dimensió econòmica** i la **dimensió psicològica**.

Partint d'una **dimensió social**, el treball aporta a la persona grans dosis d'integració i normalització en relació amb la societat a la qual s'inscriu. És a dir, es cons-

trueixen relacions, filiacions, grups de referència que transmeten normes i valors, alhora que es desenvolupa la socialització secundària, en el sentit que un ja no és només l'immigrant, el malalt mental, l'exreclús... als ulls dels que l'envolten, sinó que també és l'electricista, l'informàtic o el cambrer, que esdevenen persones amb un rol actiu dins la societat. Tenim, doncs, la resposta a la pregunta amb la qual s'inicien la majoria de relacions interpersonals: *i tu, a què et dediques?*

Així, el treball genera conductes similars a les que la societat reconeix com a pròpies, i fomenta hàbits de conducta que identifiquen el subjecte d'aquesta societat. De la mateixa manera, el treball genera conductes que la persona reconeix com a pertinents al grup. Ens trobem, doncs, davant d'un procés de reconeixement mutu.

Des d'un punt de vista també social, el treball aporta a la persona un ordre temporal que li serveix de pauta estructural per a la vida quotidiana. Adquireix uns horaris que li faciliten una disciplina individual, que concorda al mateix temps amb la disciplina col·lectiva. En aquest sentit, els altres temps (d'oci,⁸ per exemple) queden condicionats pels temps de treball, tornant a tenir sentit des del moment en què el temps esdevé un bé escàs.

---

laboral, en el valor del trabajo y en las identidades". En: *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universitat de Barcelona, vol. VI, núm. 119 (120). (ISSN: 1138-9788) <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119120.htm>

⁶En relació amb les identitats col·lectives (de classe) forjades durant la modernitat.

⁷Per tal de realitzar aquesta síntesi, prenc com a referència l'article de: RODRÍGUEZ PULIDO, F.; RODRÍGUEZ DÍAZ, M. N. i GARCÍA RAMÍREZ, M.C. "La integración laboral de las personas con trastorno mental grave. Una cuestión pendiente". En: *Revista Psiquis* núm. 25 (6) (2004). Pàg. 264-281.

⁸Només cal que ens preguntem a nosaltres mateixos de quina manera ens organitzem el temps: les activitats d'oci, les trobades amb els amics, les vacances, i fins i tot la cura dels fills, queden condicionats pels buits que el treball deixa en les nostres vides.

El treball, per tant, es pot configurar com un antídoto davant l'anomia⁹ que afecta, en bona mesura, els segments de població aturada.¹⁰

Pel que fa a la **dimensió econòmica**, el treball ofereix a la persona un salari que li aporta independència econòmica. Aquesta aportació li proporciona la capacitat de satisfer les necessitats més bàsiques (habitatge, alimentació, cura personal) però també la possibilitat d'anar adquirint la capacitat d'autogestió, d'independència i llibertat per tal de dur a la pràctica el seu projecte vital de referència.

Des d'aquesta dimensió, purament economicista, l'activitat que hom realitza queda relegada a un segon terme, en detriment del salari. De fet, el model d'ocupació estable per a tota la vida (característic en la modernitat) va quedant difuminat. En aquest sentit, la compensació monetària pel nostre treball esdevé, cada cop més, un factor de motivació més important, en detriment de la pròpia tasca a dur a terme.

Tot i que el salari es converteix, pel seu propi pes, en l'*input* central d'aquesta dimensió econòmica, no podem oblidar-ne d'altres que també proporcionen grans

dosis de normalització de cara al procés d'integració social.

Un d'aquests és l'accés als drets de ciutadania social, com són les prestacions per atur, les pensions de jubilació o les prestacions per malaltia, que es troben subjectes a la condició d'un treball. És a dir, amb l'ingrés al mercat de treball s'entra també a formar part d'una estructura normativa que va més enllà de la relació salarial i que constitueix el treball com a base d'accés als drets. En bona mesura, podríem afirmar que avui el treball es troba dignificat per aquesta estructura pública que garanteix drets de ciutadania.

Dins d'aquesta dimensió resulta necessari fer referència a la importància del procés pel qual el treballador s'integra dins el circuit econòmic de la seva societat. Si en l'inici d'aquestes pàgines defensava la importància del treball en la construcció de la identitat individual, ara la completaria dient que no podem obviar la lògica del consum en la nostra societat com a factor que ens proveeix d'una identitat simbòlica generadora, també, de coherència i adhesió social. Per dir-ho d'una manera més planera, el món extralaboral (i particu-

⁹ Concepte sociològic formulat pel teòric social francès Émile Durkheim, amb el qual es refereix a l'absència de normes. En aquest sentit, el concepte l'utilitzo per referir-me a un estat psicològic (de frustració, manca d'expectatives, decaïment) que pot afectar algunes persones en situació d'atur, pel fet de trobar-se manques, precisament, d'aquestes normes que proveeix el treball.

¹⁰ Un exemple clar que il·lustra l'anomia provocada per la falta d'un lloc de treball es mostra en els resultats de la investigació dirigida per Paul Lazarsfeld l'any 1931 sobre els habitants de Marienthal, un poble austríac de 1.486 habitants assolat pel tancament de les fàbriques tèxtils, que fins llavors eren el motor de l'economia d'aquell poble. Tot i ser un estudi clàssic, i per tant, agafant les reserves necessàries, queda mostrat com la pèrdua de feina es va traduir en un estat d'apatia i desorientació generalitzada de la comunitat local. La vida familiar, cultural, la lectura i la vida associativa varen disminuir, tot i l'augment del temps lliure de què disposaven els seus habitants. La delinqüència i la conflictivitat veïnal van augmentar i la salut de les persones va empitjorar.

larment el món del consum) fixa identitats, tot i que, paradoxalment,¹¹ per tal d'adquirir-les ens resulten necessaris els ingressos econòmics provinents del treball. En aquest sentit, els usos tecnològics, els destins turístics que escollim per a les nostres vacances, la roba que portem o la música que escoltem (per posar-ne alguns exemples) formen part d'aquesta construcció.

Finalment, des d'una **dimensió psicològica**, el treball aporta a la persona la possibilitat de desenvolupar en la societat un rol actiu que la proveeix d'un estatus i una autoestima fins llavors menystinguda. En aquest sentit, el rol esdevé "positiu" des del moment en què la resta de persones del voltant (amics, familiars, companys de feina) reconeixen la utilitat social del subjecte. Ens resulta imprescindible, doncs, aquest reconeixement de l'entorn per tal de percebre la (bona) imatge d'un mateix.

Amb la consecució i manteniment d'un treball, la persona torna a restablir una confiança en ella mateixa, ja que recupera, o bé adquireix de nou, unes destreses que li permeten dur a terme una activitat. Fruit d'aquesta adquisició, el subjecte s'està habilitant per tal de desenvolupar-se en el món laboral (en aquella feina o en altres de similars).

Una altra de les conseqüències previsibles de la consecució d'un lloc de treball és l'augment de les relacions interpersonals i, per tant, de la xarxa social. Ens integrem dins un grup professional amb el qual

compartim satisfaccions, motivacions, objectius, però també reivindicacions.

Alhora, formant part d'aquest grup se'ns transmeten valors i normes que apliquem en la quotidianitat. Entre aquestes poden destacar el respecte a uns horaris, la cura personal o el manteniment d'una conducta correcta amb els altres. En definitiva, el lloc de treball pot establir-se com un espai d'adquisició i adaptació de conductes i habilitats que conformaran el propi ser.

Treballant, doncs, amb l'objectiu de la rehabilitació laboral, els professionals de l'àmbit social dotem els nostres usuaris de la possibilitat de convertir-se en gestors del seu propi projecte vital i en els protagonistes de la construcció de la seva identitat. Amb aquest esforç ens apropem, una mica més, a la idea utòpica d'integrar socialment.¹²

Finalitzo aquest breu document expressant el mal regust personal d'haver aportat una perspectiva molt parcial en la complexa relació treball-integració per als col·lectius objecte d'intervenció del treball social. Amb aquesta perspectiva només he contemplat aquells factors que contribueixen de manera positiva a la construcció de la identitat i del projecte vital d'aquests col·lectius. Seria, però, objecte d'un altre document analitzar les (abundants) amenaces que presenta avui el món del treball (així com l'exclusió d'aquest) per tal de convertir-se en un potent mecanisme de marginació social.

¹¹La paradoxa s'esdevé quan, a partir de la necessitat de satisfer part de la identitat simbòlica generada per la lògica del consum, necessitem un augment dels ingressos que, en molts casos, s'ha de traduir en més hores de dedicació al treball remunerat.

¹²És per aquest motiu que no hem d'oblidar, ni permetre que els Poders Públics oblidin el dret que té tot espanyol al treball (segons marca l'article 35.1 de la Constitució Espanyola).

Bibliografia

- ALONSO, L. *Trabajo y ciudadanía*. Madrid: Trotta, 1999. ISBN 9788481643022
- AYLLON, M. T.; VIEYRA, A.; RUBIO, R. i REY, I. “Cambios en el mercado laboral, en el valor del trabajo y en las identidades”. En: *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 119 (vol. VI). Barcelona: Universidad de Barcelona, (120). (ISSN: 1138-9788) <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119120.htm>
- CASTEL, R. “Trabajo y utilidad para el mundo”. En: *Revista Internacional del Trabajo*, vol. 115 (6) (1996). Pàg. 676-678. ISSN 0378-5548
- COLÍS, J. A. “Filosofía de la rehabilitación laboral”. En: *Cuadernos Técnicos de Servicios Sociales* núm. 14 (2001). Comunidad de Madrid. Consejería de Servicios Sociales. Pàg. 41-46. ISBN 8445121286
- De la GARZA TOLEDO, E. “El fin del trabajo o el trabajo sin fin”. En: *Tratado Latinoamericano de Sociología*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2000. ISBN 9681660269
- FAIRWEATHER, G. W.; SANDERS, D. H.; MAYNARD, H. *et al. Community life for the mentally ill*. Chicago: Aldine, 1969. ISBN 9780202260266
- LAZARSELD, P.; JAHODA, M. i ZEISEL, H. *Los parados de Marienthal: sociografía de una comunidad golpeada por el desempleo*. Madrid: Las Ediciones de la Piqueta, 1996. ISBN 8477312346
- LIBERMAN, R. P. *Rehabilitación integral del enfermo mental crónico*. Editorial Martínez Roca, 1993. ISBN 8427016182
- RODRÍGUEZ PULIDO, F.; RODRÍGUEZ DÍAZ, M. N. i GARCÍA RAMÍREZ, M. C. “La integración laboral de las personas con trastorno mental grave. Una cuestión pendiente”. En: *Revista Psiquis* núm. 25 (6) (2004). Pàg. 264-281. ISSN 02108348